

Cent anys d'una exposició. A la recerca d'unes puntes «perdudes»

Per JOAN MIQUEL LLODRÀ,
historiador de l'art / col·laborador del Museu d'Arenys de Mar

1 BOHIGAS TARRAGÓ, Pere, *Anal de los Museos de Arte de Barcelona*, 1945, vol. 3, núm. 4. «Apuntes para la historia de las exposiciones oficiales de Arte de Barcelona (de 1918 a 1929)», cap. XXI, p. 258-265.

2 El Centre d'Arts Decoratives, entitat que donarà pas a la creació del FAD, va ser curiosament fundat per dues personalitats estretament vinculades a les puntes i, per extensió, a les denominades labors femenines: Josep Fiter i Inglés, també president del Col·legi Major de la Seda de Barcelona, i propietari d'una de les fàbriques de puntes i blondes de més renom a l'època, i Jaume Brugarolas, fundador de la publicació *La Bordadora*.

De l'11 de maig al 30 de juny del 1918, l'avui enderrocat Palau de Belles Arts esdevenia l'escenari d'una nova exposició d'art a Barcelona, mostra centrada especialment, a causa de la guerra europea i el consegüent tancament de fronteres, en artífexs catalans i espanyols.¹ Entre d'altres associacions dedicades a la promoció de les arts, com ara el Cercle Artístic de Sant Lluc o la Societat de les Arts i els Artistes, un paper destacat en aquest certamen el va tenir el Foment de les Arts Decoratives (FAD), entitat fundada el 1903. A banda de les seccions dedicades als ex-libris, a l'escenografia, a les arts aplicades, a l'Institut Català de les Arts del llibre i al polifacètic artista, dissenyador i col·leccionista Josep Pascó Mensa (1855-1910), el FAD va habilitar un espai del palau específicament per a les puntes catalanes.²

Les dues sales destinades a aquesta artesanía, en aquella època encara indústria artística, van ser decorades tot imitant l'interior d'una casa típica de la Costa de Llevant, és a dir, bona part del litoral barceloní, l'àrea geogràfica tradicionalment dedicada a aquesta activitat tèxtil. Així mateix, mentre va durar el certamen, a determinats dies i hores, el públic va poder veure algunes puntaires en plena activitat, mostrant la seva destresa, ja fos amb les puntes d'or com altres de més fines. Encara que la majoria dels més de cinquanta expositors —comerciants, fabricants, puntaires amateurs i col·leccionistes— procedien de

◀ Decoració d'una de les sales del FAD, dins del Palau de Belles Arts de Barcelona, dedicades a l'exposició de puntes. Imatge extreta del catàleg respectiu.

3 Agraïm la col·laboració de Maria Josep Balcells, del Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona, la de Neus Ribas San Emeterio, directora del Museu d'Arenys de Mar, i la de Núria Peiris, de l'Arxiu Mas de la Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic.

4 *Exposició d'Art. Catàleg Oficial. Secció del Foment de les Arts Decoratives*, 1918. Palau de Belles Arts, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Oliva de Vilanova Impressor.

5 A «La Secció de Punes Catalanes a l'Exposició», *Pàgina Artística de la Veü*, 8 de juliol del 1918, Adelaida Ferré, folklorista i historiadora de les puntes a Catalunya, no només fa una valoració de les peces més destacades del certamen sinó que també comenta les diverses tècniques presentades i altres aspectes tècnics o culturals sempre interessants a l'hora de conformar la història de les puntes catalanes.

6 Cal destacar especialment la col·lecció de patrons presentats pels Castells d'Arenys de Mar, datats d'entre els segles XVIII i XIX, i que, segons Adelaida Ferré —en l'article esmentat a la nota 5—, permetien entendre l'evolució de la blonda catalana des del 1800.

7 Museu del Disseny, MTIB, 3.131. Gràcies al catàleg de l'exposició del 1918, aquesta punta ha pogut ser datada del 1825, de la primera època de la casa Fiter, quan, per una mala lectura de les fonts, sempre ha estat datada de finals del segle XIX i atribuïda a Josep Fiter i Inglés (1855-1916) i a Francesc Tomàs i Estruch (1862-1908).

Barcelona, a la mostra també van ser representades poblacions tan destacades en aquest ram com són l'Arboç del Penedès, Arenys de Mar, Arenys de Munt i Molins de Rei.

Fins que l'arxiu històric del FAD, avui custodiat al Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona³, no pugui consultar-se en la seva totalitat, s'ha de cercar la informació sobre aquesta exposició tant en el catàleg publicat⁴, com en algun que altre article aparegut a la premsa.⁵

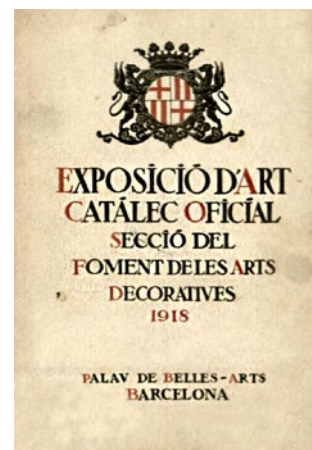
Aquesta mostra va voler ser un compendi de la majoria de tècniques puntaires, tant al coixí com a l'agulla: ret fi, blonda, guipur, Brussel·les, Alençon, Venècia, xantillí català, punta metàl·lica... Així mateix, per a un millor coneixement de l'art de la punta i del seu complex procés d'elaboració, s'exhibiren també patrons, alguns històrics, i eines bàsiques per al treball com ara coixins i boixets.⁶ Malauradament, el catàleg respectiu va ser enriquit gràficament amb només quatre de les més de dues-centes cinquanta puntes exposades, entre les quals hi havia tota mena de peces destinades a l'ornamentació de la indumentària civil i religiosa i a l'abillament de la llar o l'altar.

Algunes de les puntes exhibides el 1918, malgrat la seva fragilitat i els avatars soferts al llarg del temps, encara es conserven. És el cas, per exemple, de la delicada blonda policroma presentada per la vídua de Josep Fiter i Inglés —una de les peces més emblemàtiques de l'empresa—, avui exposada al Museu del Disseny de Barcelona.⁷ De la majoria d'obres, a causa de l'absència d'imatges i de la mínima descripció del catàleg, resulta molt difícil la identificació. Tot i així, després d'estudiar amb deteniment l'inventari de peces mostrades, ens veiem capaços ara d'identificar i localitzar-ne unes quantes més —no totes les que ens agradaria—, tant en col·leccions públiques com en privades. Inventariar i catalogar aquestes puntes «perdues» —l'objectiu d'aquest article— no només

► Blonda policroma de la casa Fiter durant el procés de restauració en el CDMT. Museu del Disseny de Barcelona, MTIB 3131.

▼ Portada del catàleg de la secció del Foment de les Arts Decoratives.

8 Hem de suposar que l'estand de la casa Castells, per superfície i pel nombre de peces exhibides, va ser un dels més destacats de l'exposició. S'hi van poder veure imatges de les seves creacions – Joaquim Castells aplicà la fotografia als mostraris de la casa-, i dissenys de patrons, la majoria històrics, de diversos estils i tècniques, mostra de l'important arxiu que havien anat creant des de que la casa va ser fundada, el 1862.

9 El Museu d'Arenys de Mar conserva cinc esbossos, vint matrius i trenta-un patrons per a aquesta alba (núm. reg. 3623), datada del 1908, de la qual se'n van fer com a mínim dues versions —segurament també per a roquet—. A més, se'n tenen sis fragments en fil, de ben segur que mostres, i la respectiva imatge fotogràfica per als mostraris de la casa (núm. 530, catalogació Castells).

10 Adelaida Ferré, a banda de la seva col·laboració amb l'Escola Municipal de Labors, presentà a títol individual diversos objectes històrics que formaven part de la seva col·lecció —com ara patrons de la casa Fiter— i dels quals, malauradament, desconeixem la localització actual.

ens permet refer en part el que fou aquella exposició sinó continuar engrandint l'incommensurable patrimoni o corpus puntaire amb què compta el nostre país —molt del qual del tot descontextualitzat i d'autoria, fins al moment, anònima— i, al mateix temps, seguir configurant la història d'aquest art a casa nostra.

Puntes documentades

Seguint l'ordre alfabètic amb el qual els expositors van ser ordenats dins el catàleg, una de les primeres puntes en ser identificada va ser l'alba presentada pel convent caputxí de Nostra Senyora de Pompeia de Barcelona, realitzada per la Casa Castells d'Arenys de Mar, empresa randera també present en la mostra.⁸ Gràcies a la col·laboració de fra Pere Cardona, actual sagristà d'aquest convent, vam poder tenir accés a una trentena d'albes que, tot i que actualment ja no són emprades en la celebració litúrgica, han estat curosament conservades. D'entre aquest conjunt no va ser difícil localitzar l'executada pels Castells, un magnífic guipur de cotó blanc amb uns delicats i dinàmics motius florals, d'inspiració modernista, disseny del projectista Marià Castells Simon (1876-1931). Els mostraris fotogràfics realitzats pel seu germà Joaquim, avui conservats al Museu d'Arenys de Mar, ens permeten identificar l'alba del convent de Pompeia com a una manufactura d'aquests reconeguts randers, de ben segur, la peça exhibida a la mostra del 1918.⁹

Alguns dels principals centres d'ensenyament de labors femenines de Barcelona també van tenir el seu lloc a l'exposició: l'Escola de Puntaires del Patronat d'Obreres de Sarrià; l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona o l'Escola Municipal d'Oficis per a la Dona, les aules de brodat i puntes de la qual eren dirigides per Adelaida Ferré (1881-1951), puntaire i brodadora, sòcia del FAD, a banda d'una de les més importants historiadores de les puntes a Catalunya.¹⁰

Fotografia de principis del segle xx Joaquim Castells amb les puntes amb les quals es va confeccionar l'alba del convent de Nostra Senyora de Pompeia a Barcelona. [Vegeu més.](#)

11 Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11988. Darrera del cartró en el qual hi ha adherida la punta, una nota recorda que es tracta de la reproducció d'una peça de la col·lecció Pascó i que va ser el treball de prova per al certificat de reixat del curs 1915-1916.

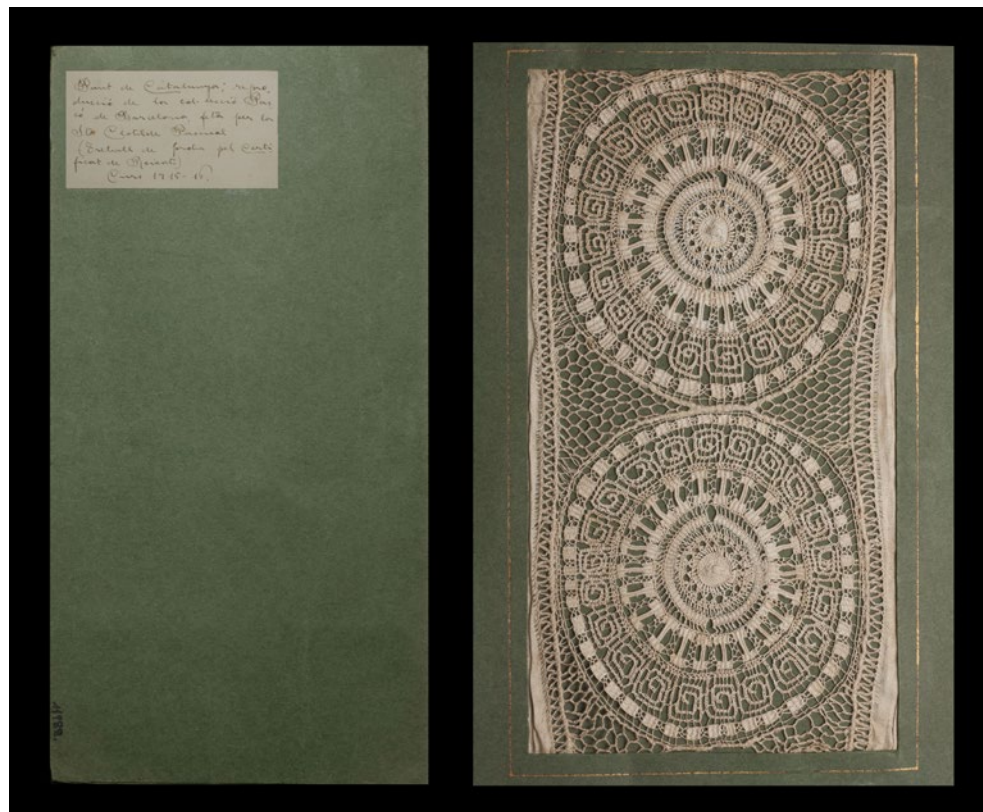
12 Vegeu: «Crònica. L'aula de puntes a l'Escola Municipal de Labors per la Dona», *Pàgina Artística de la Veu*, 9 d'octubre de 1916, p. 356.

13 La donació Gimeno Pascual, efectuada el març del 2014, constava d'unes cent quaranta-cinc peces entre les quals trobem el que hem de considerar com a mostres o exercicis pràctics de la puntaire.

14 Vegeu *Exposició d'Art. Catàleg Oficial. Secció del Foment de les Arts Decoratives*, núm. 1088, «Reproducció de punt de Catalunya del segle XVIII de la col·lecció Pascó. Treball a l'agulla fet per Dolors Daunis, deixeble de l'Escola».

15 Es tracta de la primera vegada que s'esmenta aquesta nova tècnica a l'agulla, heretada posteriorment per l'Escola de Puntaires de Barcelona, en l'època de les germanes Raventós.

16 Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11899 i 11900. En la fotografia de les dues puntes conservada a l'Arxiu Mas (núm. 29878) pot llegir-se: «punt de Barcelona, ideat per Adelaida Ferré, executat per Clotilde Pascual. Punta a l'agulla».

Punta de Catalunya, executada per Clotilde Pascual a partir de l'exemplar de la col·lecció de Patrici Pascó. Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11988. Fotografia d'Irene Masriera.

Una de les peces presentades per aquesta escola municipal és la que es conserva avui al Museu d'Arenys de Mar: un treball a l'agulla executat per la puntaire Clotilde Pasqual (1894-1969) i en la qual es reproduïx una peça del segle XVIII, amb el conegut com a punt de Catalunya, pertanyent a la rica col·lecció de teixits de Patrici Pascó Vidiella.¹¹

Gràcies a una notícia apareguda a *La Veu de Catalunya*, sabem que Ferré solia portar les seves alumnes a visitar no només els museus de la ciutat sinó també col·leccions particulars, com ara la de Pascó.¹² Va ser així com Clotilde Pascual va poder reproduir la punta presentada a l'exposició del 1918, donada al museu arenyenc per la família Gimeno Pascual.¹³ Aquesta peça —un treball de curs— va ser reproduïda a la notícia tot just esmentada, així com una altra amb la mateixa tècnica, confeccionada per Dolors Daunis, de la qual es desconeix la localització, i que hem de creure que també va ser exhibida al mateix certamen.¹⁴

La mateixa escola va presentar igualment dos únics exemplars de l'anomenat punt de Barcelona, tècnica ideada per la mateixa Adelaida Ferré en el curs 1916-17, i que foren dibuixats i executats per Clotilde Pascual.¹⁵ Gràcies a unes imatges conservades a l'Arxiu Mas, hem pogut localitzar i documentar aquestes dues puntes al Museu d'Arenys de Mar, dins la donació efectuada pels descendents de Pascual.¹⁶

D'entre tots els particulars que van presentar peces a l'exposició, destaquem el notari Francesc Espriu Torres (1875-1940), pare del poeta Salvador Espriu. De les quatre peces presentades per Espriu hem de suposar que dues són les que es conserven avui, gràcies a la donació de la família, al Museu d'Arenys de Mar:

► Mostra del punt de Barcelona, punta a l'agulla executada per Clotilde Pascual a partir d'un dibuix d'Adelaida Ferré. 10 x 17 cm. Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11900. Fotografia d'Irene Masriera.

► Mostra del punt de Barcelona, punta a l'agulla executada per Clotilde Pascual a partir d'un dibuix d'Adelaida Ferré. 10,5 x 17 cm. Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11899. Fotografia d'Irene Masriera.

▼ Tovallola de combregar de la família Espriu. 95 x 185 cm. Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 7. Fotografia d'Irene Masriera.

17 Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 7 i 5 respectivament.

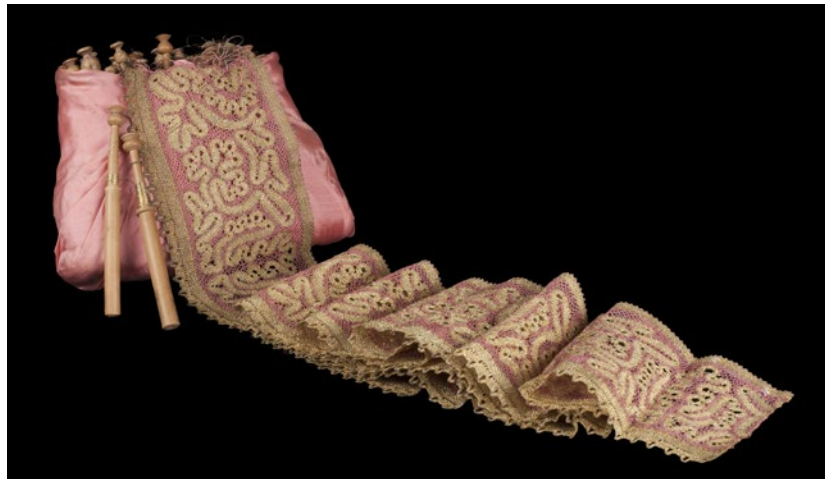
18 Centre de Documentació i Recerca. Museu Frederic Marès. Textos escrits per Salvador Espriu i datats respectivament el novembre i Nadal del 1982.

una tovallola de combregar, bellament brodada i rivetejada amb unes puntes de la casa Castells, i un tros de punta de ret-fi amb els atributs de la passió de Crist, sembla ser que el fragment d'una alba propietat del bisbe de Girona, Francesc de Pol.¹⁷ Dos petits textos inèdits de Salvador Espriu, conservats al Museu Frederic Marès de Barcelona, fan referència a aquestes dues puntes: el poeta, però, n'atribueix la confecció, pensem que erròniament, a la germana del notari, Francesca Espriu Torras, monja de l'orde de la Presentació de Tours.¹⁸

Fragment de punta per a alba de la família Espriu. 60 x 37 cm. Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 5. Fotografia d'Irene Masriera.

► Punes al coixí d'or i seda rosa executada per Isabel Barberà. Col·lecció de Francesca Bonnemaison. 135 x 9,5 cm. Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11166. Fotografia d'Irene Masriera.

► Capsa decorada amb una punta a l'agulla i brodat. Col·lecció de Francesca Bonnemaison. 25 x 14 x 4 cm. Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11173. Fotografia d'Irene Masriera.

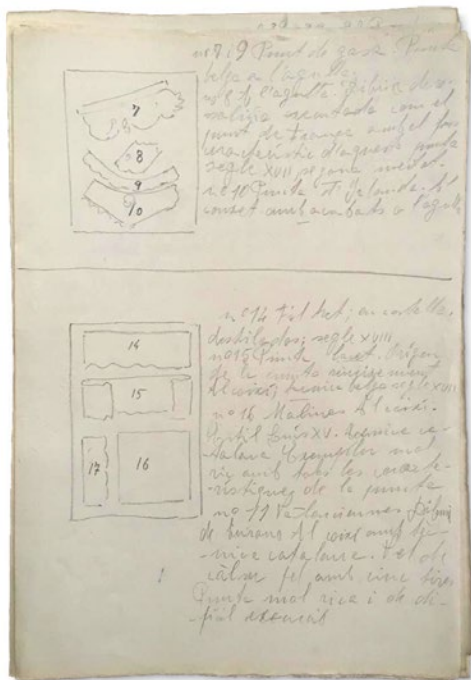
19 Bonnemaison, com a representant de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona, juntament amb el FAD i amb una junta de dames aristocràtiques, presidirà l'any 1922 una exposició de puntes i vanos. A l'Arxiu Mas es conserva el llistat de peces que s'hi van exhibir.

20 Donació que va ser formalitzada el 2 de desembre del 2012 per la família Rucabado Verdaguer. Van ser un total de 394 peces entre les quals hi havia indumentària civil, parament de la llar i litúrgic.

21 Isabel Barberà, de qui no en tenim cap dada documental, també participà en la mostra, a títol

Una de les grans col·leccionistes presents a la mostra va ser Francesca Bonnemaison (1872-1949), promotora de l'educació femenina –fundadora de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona–, sòcia del FAD i gran amant de les arts del teixit o labors femenines, com aleshores eren anomenades.¹⁹ Gràcies a la donació de les seves filloles, les germanes Rucabado, bona part de la seva col·lecció de puntes i brodats es conserva avui al Museu d'Arenys de Mar.²⁰ Algunes de les peces d'aquesta donació poden ser identificades amb tota seguretat amb les presentades a l'exposició del 1918: ens referim especialment a una punta d'or i seda rosa, executada per Isabel Barberà i que Adelaida Ferré valorà com una de les grans obres presentades, i a la capsa de punta a l'agulla i brodat, treball del tot inserit en l'estètica modernista d'arrel simbolista.²¹

individual, amb dues puntes més, núm. 1036 i 1037 del catàleg. Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11166. D'altra banda, la capsa és inventariada amb el núm. reg. 11173.

▲ Mostres de puntes conservades actualment a l'estudi d'Oleguer Junyent. Fotografia de Sabine Armengol.

◀ Fragment de l'inventari de la col·lecció de puntes d'Oleguer Junyent. Col·lecció Armengol Junyent, Barcelona.

22 Museu d'Arenys de Mar, núm. reg. 11272 i 11163 respectivament. Sabem, gràcies a una fotografia conservada a l'Arxiu Mas (núm. 38237), que la mantellina blanca va ser exhibida a la mostra de puntes i vanos celebrada a Barcelona el 1922. Per a més informació vegeu: AA.VV., *Vestits per a l'ocasió. La indumentària en els ritus de pas*, Ajuntament d'Arenys de Mar, 2016, p. 64.

23 Ni de Font, ni de Cardús, ni de Navarro en conservem cap mena de dada biogràfica o professional.

24 Una acurada introducció a la vida i obra de Junyent podeu trobar-la a: AA.VV., *Oleguer Junyent, col·leccionista i fotògraf. Roda el món i torna al Born*, Ajuntament de Barcelona, 2017.

25 L'Arxiu Mas conserva imatges de les puntes presentades per Oleguer Junyent a l'exposició del 1922 anteriorment esmentada.

26 Agraïm la col·laboració i informació aportada per Sabine Armengol, hereva de la col·lecció Armengol Junyent, i directora i conservadora de l'estudi d'Oleguer Junyent.

Altres puntes de la col·lecció Bonnemaïson podrien posar-se en relació amb les peces presentades a la mostra del 1918, però la descripció del catàleg és tan minsa que en fa difícil la identificació. Dues peces que, per la seva excel·lència, probablement van ser exhibides en aquest certamen van ser la magnífica **mantellina de casament** realitzada amb punta de Lille, i que en el catàleg apareix descrita com a «mantellina blanca, farbalà fondo moaré», i el **mantó de xantillí negre**, extraordinària creació en aquesta tècnica de puntes al coixí.²²

Altres de les peces que podrien ser documentades en aquesta exposició, però que no s'han localitzat, són les presentades per Rosa Font, algunes de les quals podrien correspondre a les que va donar al museu del FAD, el vano de blonda de Josep Cardús —qui sap si el reproduït en el catàleg de l'exposició—, i el mocador i fragment de punta exhibit per Raquel Navarro de Fortuny, la fotografia dels quals apareix també en l'esmentat inventari.²³

Pròxims estudis haurien de desvelar també les puntes presentades pel polifacètic artista Oleguer Junyent (1876-1956), també soci del FAD, més conegut per les seves col·leccions d'escultura, ceràmica o arquetes, entre d'altres, que per la de puntes.²⁴ A banda d'un vano «de punta blanca antiga», vint de les peces exposades per Junyent van ser les anomenades puntes d'Espanya, és a dir, les confeccionades amb fils metàl·lics, d'or i plata generalment.²⁵ El reconegut escenògraf aportà una petita mostra del que ara, gràcies a un inventari localitzat al seu estudi, sabem que va ser una important col·lecció de puntes, amb un recull de tot tipus de tècniques, nacionals i internacionals.²⁶ La recerca continua... ●